

УДК 347.639(477)

Вікторія Скриннікова

Проблема соціального сирітства в Україні

Проект опіки дітьми трудових мігрантів долає один із наслідків дослідженої працівниками Карітасу України трудової міграції так званого «соціального сирітства» в Україні і завчасно передбачає, усуває можливі наслідки відсутності батьківського виховання у дітей, деформації їхнього світогляду, сімейних і моральних цінностей, повноцінної освіти і самореалізації шляхом надання комплексу заходів, спрямованих на соціально-психологічну реінтеграцію дітей.

Ключова слова: соціальне сирітство, благодійний фонд, сім'я, мораль, мігрант, психологічна допомога.

The project of guardianship to the children of labor migrants overcomes one of the consequences of labor migration in Ukraine which is scientifically investigated by Caritas Ukraine and called «Social orphanage» and provides removing of the possible in advance consequences of the lack of parental education, distortion of children's outlook, family and moral values as well as of complete education and self-fulfillment by providing a set of measures aimed to psychosocial reintegration of children.

Keywords: Social Orphanage, Charities, Family, Morality, Migrant Psychological Help.

Благодійний Фонд «Карітас України» (далі – БФ «Карітас України») упродовж майже 20 років здійснює масштабну благодійну діяльність для потребуючих українців у багатьох напрямках – домашня опіка для людей похилого віку, паліативна медицина, профілактика ВІЛ/СНІДу, допомога uzалежненим особам, допомога безпритульним дітям, сиротам, неповносправним людям, дітям трудових мігрантів, сприяння реінтеграції мігрантів, допомога ув'язненим, надання гуманітарної допомоги, робота благодійних їдальень, запобігання торгівлі людьми, лобістська діяльність і дослідження міграційних процесів, розвиток волонтерства, допомога жертвам стихійних лих тощо.

Завдяки такій багатосторонній діяльності БФ «Карітас України» охоплює своєю роботою щороку декілька тисяч людей – надає їм первинну матеріальну і соціальну допомогу, психологічну й емоційну підтримку, сприяє їхній інтеграції у суспільство та дає надію на краще майбутнє, відчуття подяки і належності до соціуму.

Слово «Caritas» означає, водночас, любов і милосердя, співчуття та благодійність. Перша організація Карітас була створена у німецькому місті Фрайбург (Німеччина) у 1897 році. Згодом почали утворюватися подібні організації в інших країнах. 1950 року благодійні організації Карітас з різних країн об'єдналися в Карітас Інтернаціоналіс, який зараз є конфедерацією 162 національних благодійних організацій, що діють у близько 200 країнах світу.

Місією БФ «Карітас України» є розвиток традицій добродійної діяльності та здійснення соціальної роботи, виходячи із християнських морально-етичних цінностей. Метою є розробка та впровадження національних програм для забезпечення соціальної допомоги та підтримки найбільш потребуючого населення України незалежно від національної належності чи віросповідання.

Перші організації БФ «Карітас України» були утворені в Україні у 1992 році, вже після здобуття незалежності. Це було ініціативою відроджених місцевих греко-католицьких громад. В основному, такі організації займалися розподілом гуманітарної допомоги. Проте суспільні потреби зумовили розширення напрямків соціальної роботи цього благодійного фонду, що призвело до створення міжнародного благодійного фонду «Карітас України».

БФ «Карітас України» засновано у 1994 році для координації зусиль добродійних організацій місцевих громад Української Греко-Католицької Церкви, представлення їх на національному рівні, розвитку співпраці із закордонними осередками БФ «Карітас». Завдяки діяльності БФ «Карітас України» на сьогодні сформована та розширюється мережа місцевих благодійних організацій, розвивається співпраця з

вітчизняними та європейськими партнерами. У 1999 року БФ «Карітас України» став повноправним членом міжнародної конфедерації Карітас Інтернаціоналіс та Карітас Європа. Нині БФ «Карітас України» – це близько 20 регіональних організацій у різних куточках України і допомога тисячам українців щороку. Впродовж останніх років його річний бюджет становить приблизно 1 млн євро.

Якісно відмінними і важливими в роботі БФ «Карітас України» є наступні характеристики:

А) Комплексний і системний підхід до вирішення соціальних проблем в Україні – до уваги береться не одна чи дві наявні в соціумі проблеми, а їхня сукупність, послідовність і потенційні наслідки (наприклад, проект опіки дітьми трудових мігрантів долає один із наслідків науково дослідженої працівниками фонду трудової міграції, т. зв. «соціального сирітства» в Україні і завчасно передбачає, усуває можливі наслідки відсутності батьківського виховання у дітей, деформації їх світогляду, сімейних і моральних цінностей, повноцінної освіти і самореалізації).

Б) Надання практичної соціальної і матеріальної допомоги людям, що опинились у кризових умовах життя, натомість винятково просвітницьким заходам чи інформаційному консультуванню. В той же час працівниками БФ «Карітас України» застосовуються наукові підходи до здійснення соціальної роботи, проводяться власні дослідження проблем вітчизняної медицини, міграції, безробіття, безпритульності й вулицького способу життя дітей, молоді, інтеграції неповносправних осіб та іншого.

В) Широка географічна мережа організацій БФ «Карітас України» (близько 20 регіональних організацій у різних областях України), велика кількість кваліфікованих працівників і волонтерів, їх постійне високоякісне навчання, обмін досвідом і стажування в інших організаціях.

Г) Досвід міжнародної мережі Карітасу, що має понад 120 років історії, об'єднує 165 національних Карітасів, також працює в регіонах, де немає власного представництва, налічує близько 1 млн. оплачуваних працівників і стільки ж волонтерів. Обмін досвідом, спільні зустрічі й комунікація здійснюються на постійній основі. Працівники Карітасу допомагають щороку більш як 24 мільйонам людей у 200 країнах світу.

Нині БФ «Карітас України» є унікальною за досвідом і масштабами діяльності національною благодійною організацією. В Україні нині налічується близько 20 регіональних організацій Карітасу України, до проектів залучено майже 500 працівників і 1000 волонтерів.

Робота БФ «Карітас України» насамперед спрямована на охорону здоров'я, допомогу сім'ям і дітям, проблеми міграції,

ВІЛ/СНІДу, соціалізацію неповносправних осіб, допомогу людям у несприятливих життєвих обставинах та інше. Ці програми реалізуються паралельно до так званих «базових послуг» – здійснення гуманітарної допомоги, роботи благодійних ідалень, соціальних центрів для дітей, домашньої опіки та інших, що їх надають регіональні організації Карітасу. Одним із багатьох діючих проектів упродовж останніх років є проект «Допомога дітям трудових мігрантів» (охоплено на базі 7 соціальних центрів близько 500 дітей).

Сучасна міграція є невід'ємним, характерним явищем глобального світу, яке ставить нові виклики перед суспільствами, державами та Церквою. У сьогоденній Україні велику увагу привертає нове соціальне явище – діти трудових мігрантів. Одна із основних причин цього явища є чисельна міграція українського населення за кордон у пошуках заробітків.

Міжнародний Благодійний Фонд «Карітас України» у співпраці із співробітниками сектору етносоціальних досліджень Інституту Народознавства Національної Академії Наук України за підтримки Фонду Реновабіс у 2007–2008 рр. провели цікаве дослідження трудової міграції з України, метою якого було вивчення масштабів, напрямів і тенденцій сучасної трудової міграції з України до держав ЄС та Росії, визначення потреб і можливостей діяльності Української Греко-Католицької Церкви та її установ у сфері правової допомоги, соціального захисту та пасторальної опіки українських трудових мігрантів. Дані дослідження показали, що загальна кількість трудових мігрантів з України на сьогодні становить близько 5-ти млн. осіб, з яких у державах ЄС перебуває до 2-х млн.

Через жорстку міграційну політику Європейського Союзу українська трудова міграція в країни ЄС є довготривалою і багато українців надовго покидають сім'ї в пошуках заробітків. Таким чином, вже декілька років поспіль є актуальною проблема заробітчанства, акцентується увага на суспільних наслідках трудової міграції і загроз, які постають перед сім'єю, у тому числі, перед дітьми та молоддю. Сім'я як соціальний інститут, зіштовхнувшись з напливом проблем, породжених низкою зовнішніх та внутрішніх факторів, у певному моменті своєї життєдіяльності бачить і знаходить вихід власне у трудовій міграції – праці за кордоном.

Як правило, діти, батьки яких виїжджають за кордон, залишаються під опікою родичів, або одного з батьків, найчастіше це мама – 44%, тато – 26%, бабусі – 35%, а також під наглядом сестер або братів, дідусів, тіток, сусідів, знайомих. Після того, як один із батьків мігрує, перед дитиною постає проблема емоційного дефіциту. Діти мігрантів мають дефіцит батьківської любові, відчувають себе непотрібними, поганими, покинутими. З іншого боку, ці діти мають почуття великої відповідальності і провини за те, що батьки важко працюють задля їхнього добробуту. Як наслідок, у них є повний комплекс різних внутрішніх конфліктів, до яких входить почуття образи на батьків та власної меншовартості. У таких дітей занижена самооцінка і є почуття провини від того, що батьки не можуть жити щасливо вдома.

Часто дитина змушена виконувати роль дорослого члена сім'ї для інших. У дітей формуються риси самостійності, відповідальності, зростання поваги до батьків, зростання поваги до зароблених коштів. Разом з тим розлука з матір'ю та батьком завжди викликає у дітей глибокі психологічні переживання, депресії, психосоматичні розлади. Серед негативних наслідків: зміни в поведінці дитини, агресивна неспокійна поведінка, пропуски занять без поважних причин, зниження успішності в навчанні, вживання алкоголю

та наркотиків, тютюнопаління. Особливо це стосується підлітків, які й без того переживають складний період самовизначення. Часто діти недооцінюють вартості зароблених батьками грошей. Відчувають свою перевагу над іншими однолітками, чи навіть вчителями, які не мають таких матеріальних засобів. Крім того, ці діти є надзвичайно вразливими до втягнення у кримінальну діяльність, торгівлю дітьми, комерційно-сексуальну експлуатацію, порнографію. Відбуваються певні зміни у поведінці дітей, частіше в негативний бік, і саме це є основною причиною необхідності проведення специфічної соціально-педагогічної та психологічної роботи з такими дітьми.

БФ «Карітас України» здійснює проект попереднього консультування людей, які виїжджають за кордон, а також допомагає людям, які зазнали насильства чи експлуатації, перебуваючи за кордоном. Створені консультативні центри, зокрема, в Дрогобичі, Хмельницькому, Тернополі, які надають таку консультативно-інформаційну та реабілітаційну допомогу. Також існують проекти, що стосуються кризових сімей, до яких належать і сім'ї, члени яких працюють за кордоном. В 2008 році вперше БФ «Карітас України» спробував працювати власне із дітьми трудових мігрантів у 4 містах Західної України, де заробітчанство є найбільш поширеним. Перший рік виконання проекту показав, що суспільство не приділяє належної уваги цій категорії дітей, оскільки вважає їх фінансово забезпеченими, а відтак такими, що не потребують соціальної допомоги. Працівники фонду працювали із дітьми, щоб визначити, які найбільш гострі проблеми вони переживають, допомагати їм подолати психологічні кризи, вирішити конфлікти із піклувальниками та вчителями, віднайти свою роль у сім'ї, правильно визначити свої цілі в житті, мотивувати дітей до навчання у школі, позашкільних гуртках, навчити їх вести здоровий спосіб життя, та як самостійно охороняти себе від загроз для свого здоров'я (наркотики, алкоголь, тютюнопаління, СНІД тощо), навчити їх правильно розпоряджатися своїми коштами та поважати працю батьків. Окрім того, увага психолога зосереджувалась на тому, як допомогти дитині зберегти психологічний зв'язок та взаєморозуміння із матір'ю чи батьком, як підготувати дитину до повернення батьків у сім'ю. Упродовж реалізації проекту послугами центрів для дітей та молоді скористались 120 дітей. В основному, це діти віком від 7 до 14 років, а також підлітки віком 15–18 років.

Даний проект розрахований на тривалий період – 36 місяців. Для того, щоб ефективно вплинути на поведінку дітей, їхні психологічні стани, дитина повинна мати високу довіру та приязнь до працівника центру, а це потребує тривалого спільного проведення часу. Для заохочення дітей та молоді працівники пропонують їм цікаві сфери зайнятості, де діти можуть проявити свої здібності, розвинути свої вміння. Навколо спільних інтересів формується і психологічний зв'язок працівників Карітасу з дітьми, що відкриває для них можливість коригувати поведінку, обговорювати особистісні проблеми й труднощі. Даний проект є додатковим і передбачає розширення існуючої мережі ще двома центрами у місті Бориславі та Нововолинську.

3 вересня 2010 р. і до нинішнього часу благодійний фонд «Карітас-Волинь» реалізовує проект «Соціальна та психологічна підтримка дітей трудових мігрантів». Прямими користувачами проекту є діти трудових мігрантів, усього 48 осіб віком від 5 років до 18 років, хлопців – 26, дівчат – 22. Кількість дітей, у яких мама перебуває за кордоном, – 21 особа, тато – 14 осіб, кількість дітей, у яких обоє батьків

перебувають за кордоном – 13 осіб. Основні питання, які працівникам треба було вирішувати: В чому полягає проблема? Хто страждає? Де? Чому? Що трапиться, якщо нічого не робити?

Були виявлені наявні проблеми: 1) брак любові та турботи; 2) депресії; 3) агресії; 4) порушення адекватної самооцінки; 5) труднощі у самореалізації дітей; 6) порушення у вихованні дітей – бездоглядність або гіперопіка; 7) відсутня модель повноцінної сім'ї; 8) відчуження батьків та дітей; 9) девіантна поведінка; 10) ускладнене відновлення контактів з дітьми у тих батьків, які повернулися в родину. Звичайно, від цього страждають діти; батьки; опікуни, шкільні працівники, суспільство загалом.

Найбільш поширеною є трудова міграція у невеликих містах західної України через безробіття населення, низький рівень матеріального забезпечення сімей тощо. Якщо ця проблема не буде вирішуватись, то: а) діти будуть піддаватися впливу зовнішніх спокус і демонструвати небезпечну поведінку, що веде до девіацій, порушень соціальних норм, а відтак, і до напруження у суспільстві; б) буде руйнуватися інститут сім'ї, а у дітей у майбутньому можуть виникати подібні проблеми у власних сім'ях; в) тривала відсутність близьких приведе до депресивних станів, а іноді й до суїцидальних станів у дітей та молоді.

Метою проекту «Допомога дітям трудових мігрантів» є зменшення негативних наслідків трудової міграції в українському суспільстві, особливо це стосується дітей та молоді. Завдання проекту: 1) заохотити дітей до пошуку власних життєвих перспектив, розвинути необхідні позитивні якості (старанність, терпеливість, цілеспрямованість, впевненість у собі, толерантність) та деякі трудові навички; це допоможе їм жити самостійно, вчитись у школі, профорієнтаційних навчальних закладах, працювати та заробляти самостійно на своє життя; 2) забезпечити можливість персонального розвитку та навчання деяких дітей, що вестиме до соціальної реінтеграції дітей; 3) допомогти поверненню дітей до нормального способу життя за допомогою різноманітних послуг реабілітаційних центрів; 4) лобювати інтереси дітей у складних життєвих умовах; 5) налагоджувати ефективні робочі взаємовідносини зі школами та іншими державними інституціями, що працюють з дітьми та молоддю; 6) сприяти тому, щоб громадянське суспільство стало більш обізнаним у специфіці задоволення потреб вразливих груп суспільства.

Гострою є необхідність надати дітям та молоді дружню підтримку, консультування, допомогу соціального працівника у кризовій ситуації. Через пропозицію цікавого й корисного дозвілля та спільних заходів, через педагогічні й психологічні методики праці з групами та окремими клієнтами метою є навчити дітей та молодь бути більш відповідальними за своє життя, здоров'я, освіту, майбутнє. Організатори проекту очікують, що діти розвинути необхідні соціальні компетенції та якості, зокрема, такі, як старанність, працьовитість, цілеспрямованість, толерантність, відповідальність за власні вчинки. Щоб досягти цього, персонал проекту розробив спеціальні програми педагогічної корекції та групової роботи, соціально-психологічний супровід: індивідуальне спілкування та консультування, діагностику психоемоційного стану, а також індивідуальні плани втручання у конкретних випадках. БФ «Карітас-Волинь» у соціально-молодіжному центрі надає цілий комплекс соціально-психологічних послуг, спрямованих на реінтеграцію та соціальну адаптацію дітей, які опинились у складних життєвих обставинах.

Важливим елементом батьківського виховання є забезпечення професійного спрямування дітей, що є важливим етапом у розвитку та самовираженні особистості. Через відсутність батьків ці функції намагаються перебрати на себе соціальні працівники центру. Спільна праця сприяє виявленню здібностей дітей. Після виявлення професійних задатків та інтересів у дітей, вони в подальшому залучаються до роботи в різноманітних гуртках. Керівники гуртків організують та проводять майстер-класи з виготовлення виробів із бісеру, навчають декупажу, оригамі, квілінгу, ліпленню, створенню ляльок-мотанок. Активно працюючи в гуртках, діти здобувають певний обсяг знань про професії та можливості навчання у даній сфері. Таким чином, діти визначають свої інтереси, нахили та індивідуальні особливості, що полегшує у подальшому розв'язання проблеми самоствердження підлітка, адже краще бути готовим до певної можливості й не отримати її, аніж дістати можливість – і не бути готовим до неї.

Під час реалізації проекту у дітей покращився психологічний та емоційний стан, спостерігалось зменшення тривожності та емоційної вразливості. Зокрема, психолог спостерігала зниження тривожності та емоційної вразливості у 10 дітей з 12, в яких було виявлено дане порушення, що складає 83%. Психолог упродовж проекту використовує можливості психологічної діагностики: діагностика індивідуальних особливостей, емоційно-регулятивної сфери (самооцінка, рівень тривожності), діагностика можливостей особистості дитини, діагностика професійної орієнтації особистості, результати психологічних тестів, спостереження, індивідуальні картки користувачів проекту. Застосовуються психокорекційні вправи, тренінги для покращення психоемоційного стану. Психолог працює над нормалізацією самооцінки у користувачів проекту. Зокрема, спостерігалось покращення у 28 дітей, що становило 71% з тих, які мали на початку втручання неадекватну самооцінку, 20 дітей навчилися висловлювати та обґрунтовано аргументувати свою думку.

Працівники у своїй діяльності більше приділяють увагу до вирішення конкретної проблеми, розвитку й корекції особистісних рис підлітків, а також на особистісний підхід до дитини, враховують особливості психодинамічних властивостей дітей та генетичний вплив на формування їх темпераменту й характеру. Регулярно проводяться групові заходи (тренінги, ігри, фільми, святкування тощо), спрямовані на емоційне розвантаження та зменшення агресивності, набуття вмінь конструктивно вирішувати труднощі. Наприклад, тренінг для підлітків «На витримку та самоконтроль», вправи «Хвилина пустощів», «Злі – добрі кішки», «Уперта дитина»; заняття «Зменшення або уникнення агресивної дитячої поведінки в напружених, конфліктних ситуаціях»; бесіди «У твоєму слові – твоя душа», «Керування твоїми негативними емоціями»; рольова гра-дослідження «Власна думка»; виховна година для молодших школярів «З чого починається дружба»; перегляд та обговорення кінофільму «Плата наперед». Відбувається також спільне святкування днів народжень.

Освітні заходи, спрямовані на розвиток комунікативних вмінь, на набуття навичок конструктивно вирішувати конфлікти, набуття дітьми відчуття відповідальності, самостійності та взаємоповаги. Наприклад, тренінг для молодших школярів «Моральні цінності в твоєму житті»; рольова гра «Репортер»; етичний театр-інсценізація новели В. Сухомлинського «Важко бути людиною...»; гра «Чарівна паличка»;

комунікативний тренінг для підлітків; вправи «Вміння слухати», «Як ми схожі», «Однохвилинна промова», «Групове гудіння»; бесіда «Незвичайна подорож у світ моралі». Проводяться зустрічі, бесіди і родинні свята з батьками та опікунами, з метою сприяння взаєморозумінню між дорослими та дітьми; здійснюються індивідуальні консультації для членів сімей і дітей, організується психологічна підтримка, встановлюються ефективні комунікації з батьками та опікунами, шкільними вчителями.

Актуальними проблемами сьогодення залишаються проблеми, пов'язані зі здоров'ям молоді та підлітків. В останні роки в Україні спостерігаються негативні тенденції у формуванні репродуктивної поведінки молоді. Широкий спектр проблем викликає певні наслідки медичного й соціального характеру, що стосується здоров'я людей та нації в цілому. Працівники проекту сприяють формуванню навичок здорового способу життя за допомогою тренінгів, анкетувань і бесід. Використовуються, зокрема, тренінг «Статевого виховання», анкетування «Курити чи ні?», бесіда «Джерело здоров'я» тощо. Психолог, який здійснює психологічну діагностику потреб дітей, консультує дітей та родичів, з метою покращення емоційного стану дитини, корегує порушену самооцінку дитини, формує позитивне мислення, зменшує вплив асоціальних факторів, проводить просвітницькі заходи та дозвілля.

Розширенню світогляду дітей, поглибленню знань про звичаї і традиції як своєї країни, так і зарубіжних загалом, розвитку культурно-традиційних цінностей, формуванню духовно багатой особистості, посприяли відвідування краєзнавчого музею м. Луцька, пам'ятки архітектури «Замок Любарта», поїздки до Львова, Жовкви, неодноразове відвідування музею історії міста та виставок, які там проводяться. Також проводяться віртуальні подорожі до країн, де працюють батьки підлітків (Іспанія, Італія, Польща, Португалія та ін.).

Літній табір – це коловорот веселого дитячого сміху, активного відпочинку, потужний заряд позитивних емоцій та свіжої енергії; це стимул до покращення поведінки та навчання, до самопізнання й самоствердження, до професійного спрямування дітей. Упродовж кількох років близько 50 дітей трудових мігрантів мали можливість оздоровитися у літньому таборі, який розташований на Шацьких озерах Волинської області. Завдяки цікаво організованому дозвіл्लю діти наситилися позитивними враженнями та заповнили прогалини у потребі емоційного спілкування та внутрішнього збалансування особистості.

З метою підвищення обізнаності суспільства про проблеми трудових мігрантів проводяться круглі столи за участю державних і громадських організацій, відбувається співпраця з комісією з питань міграції УГКЦ, спільно проводяться методологічні семінари, зустрічі, тренінги. Основною метою проведених заходів є інформування суспільства про наявність важливої проблеми, пов'язаної з нелегальною міграцією, – «соціальним сирітством», заохочення до співпраці партнерських організацій, навчальних закладів та державних структур. Відбувається ознайомлення педагогічного персоналу шкіл з новими методами та специфікою роботи з дітьми трудових мігрантів.

В Україні сьогоденні існує цілий комплекс проблем, пов'язаних з інтеграцією дітей трудових мігрантів у суспільство. Визнання суспільством проблеми «соціального сирітства» є надзвичайно важливим і актуальним. Провідним компонентом соціальної реінтеграції дітей трудових мігрантів є формування індивідуальності, самоствердження особис-

тості з урахуванням індивідуальних можливостей і потреб кожної дитини. Саме налагодження взаємозв'язків дитини з мікро- і макросередовищем, розвиток її вмінь та навичок здійснюється шляхом розширення сфери спілкування, організації дозвілля, творчої та ігрової діяльності, допомоги у саморозвитку та адаптації. БФ «Карітас-Волинь» тісно співпрацює із соціальними педагогами шкіл, психологами, соціальними службами для сім'ї, дітей та молоді, об'єднуючи їхні зусилля, швидко реагує на проблеми дітей, надаючи їм можливість соціально-психологічної реабілітації.

Вплив структурної деформації сім'ї на формування соціальної компетентності дитини. Слід зазначити, що дитина з перших днів життя відчуває і переживає все те, що роблять з нею дорослі. Родина – це природний осередок найглибших людських почуттів, де дитина засвоює основи моралі серцем і душею, коли розвиваються почуття доброти, чуйності, совісті, правдивості, любові до всього живого. Батьки – головні природні вихователі дитини. Основний чинник у формуванні особистості – це виховний клімат сім'ї. Багато батьків, які виїжджають за кордон, не спроможні повною мірою реалізувати виховну функцію, оскільки лише грамотне сімейне виховання розвиває здібності, здорові інтереси й потреби дитини, формує правильний світогляд, позитивне ставлення до праці, сприяє набуттю гуманних моральних якостей, розумінню дотримуватися правових і моральних норм життя і поведінки.

Внаслідок наявності так званих «міграційних дистанцій» у сім'ї спостерігаються проблеми, що юридично сім'я є повною, а фактично – ні. Через це кількість таких сімей важко поррахувати. Наявність даної проблеми була виявлена на початку реалізації проекту під час формування банку даних дітей трудових мігрантів. Структурна деформація дистанційної сім'ї обумовлена тривалою відсутністю одного, а іноді й двох батьків. Зокрема, діти із сімей трудових мігрантів не відчувають кризу втрати, або розлучення, але страждають від батьківської депривації (це психологічний стан, коли суб'єкт не може задовольняти потреби у батьківстві). Це може викликати соматичні хвороби або інші форми ауто-агресії. Спочатку це проявляється у формі підвищеної конфліктності, безсоння, депресії, девіацій поведінки. Наприклад, мама дівчини 16 років, вирішила поїхати на роботу за кордон, вважаючи, що дитина вже доросла, що її відсутність не матиме негативних наслідків. Однак, після від'їзду мами дівчина почала хворіти: постійно підвищена температура тіла, слабкість, відсутність бажання вчитися тощо. Під час телефонних розмов дівчина постійно плакала. Лікарі не виявляли жодної хвороби. Відсутність мами тривала 4 місяці. Після повернення мами здоров'я дівчини відновилося.

Свою тривалу відсутність батьки компенсують грошима, що не завжди позитивно впливає на дитину: підміна духовних цінностей матеріальними та встановлення поверхневих емоційних стосунків із батьками не може сприяти вихованню повноцінної особистості. Тривала батьківська депривація призводить до деформації мотиваційно-ціннісної сфери дитини, що проявляється у відсутності бажання працювати, відчутті вседозволеності та споживацьких тенденцій, або й навпаки – у відмові від матеріальних благ. Наприклад, обоє батьків перебували в трудовій міграції у Португалії упродовж 12 років. За цей час діти стали дорослими: дочці виповнилось 17 років, синуві – 23 роки. Повернення батьків спричинила важка хвороба мами, яка невдовзі померла. Хлопець, закінчивши навчання у ВНЗ, працевлаштувався, але перебуває у важкому фінансовому становищі. При

цьому він категорично відмовляється приймати від батька грошову та матеріальну підтримку у будь-якому вигляді.

Батьківську любов і турботу неможливо замінити матеріальними благами, оскільки це призводить до різних форм емоційних і поведінкових розладів (тривожність, гнів, депресія), загострення проблем соціального й навчального характеру. Зрозуміло, що ефект деривації більший у тих дітей, які знаходяться у тривалій розлуці з матір'ю. Ще більші проблеми виникають у дітей, що ростуть без обох батьків. Відсутність одного з батьків призводить до порушення гармонійного розвитку особистості й, відповідно, до ускладнення, гальмування процесу виховання соціально компетентної особистості.

Дистанційні сім'ї виявляються не здатними задовольняти потреби своїх членів в особистому та духовному зростанні. Характерними рисами дітей із дистанційних сімей є: 1) низька самооцінка; 2) викривлення поняття «норма»; 3) підвищений рівень тривожності; 4) вимушене дорослішання; 5) дисгармонійність у розвитку; 6) замкненість, мовчазність; 7) внутрішня самотність; 8) схильність до адиктивної поведінки. Основними завданнями соціального педагога є: а) допомога у виході з кризових ситуацій; б) адаптація до нового соціального статусу; в) надання компенсаційного впливу; г) не допустити переростання окремих тимчасових проявів у стійкі поведінкові стани.

Навіть найспокійніші та найстриманіші підлітки мають підвищену тривожність, амбівалентність (роздвоєність, неможливість зробити вибір або прийняти рішення) тощо. Адже підлітковий вік – це складний віковий етап, коли закладаються підвалини майбутнього життєвого стилю, тому дуже важливо саме в цей період допомогти підлітку свідомо визначити своє місце у майбутньому, сформувати життєві цінності, які б не суперечили загальнолюдським цінностям і соціальним нормам. У підлітка набуті цінності, погляди, переконання є нестійкими, існує загроза можливості негативного зовнішнього впливу. Однак при цьому підлітки виявляють бажання бути самостійними, до чого вони не завжди готові.

Робота соціального педагога щодо попередження амбівалентності почуттів і дій полягає у наступному: 1) підліток має право на помилку, треба навчити підлітка вчитися на власних помилках; компетентне проведення бесід на інтимні теми, надання дружніх порад, переконлива аргументація (при можливості здійснення власного вибору) приводить до більш високого рівня розвитку соціальної компетентності, ніж тотальний контроль і накази; досвід є запорукою правильних рішень, тому найкращий контроль – це той, який не відчувається; 2) підлітки хочуть мати близькі стосунки як з однолітками, так і з дорослими, але недовіра не дає можливості їм розкритися; завдання соціального педагога полягає у терпимості та встановленні довірливих стосунків; 3) думки про майбутнє поєднуються з орієнтацією на сучасне, треба сприяти розумінню підлітками першочергових завдань і другорядних цілей, привчати до думки, що за все, що трапляється у житті, відповідає сама людина; 4) сексуальне дозрівання є психологічною підготовкою до сексуального досвіду, адже підлітки активно цікавляться всім, що стосується сексуальної сфери, але вони емоційно не готові до наслідків цих стосунків (розрив взаємин, вагітність тощо), тому їм необхідно надати інформацію про можливі наслідки ранніх статевоїх стосунків, а також про реальну відповідальність за такі дії, до цього варто додати необхідність інформування про засоби контрацепції та особистий вибір підлітка в таких ситуаціях.

Соціальний педагог у своїй роботі використовує наступні напрямки діяльності: профілактичний (діагностика, прогнозування, супровід, адаптація, консультування) та корекційно-реабілітаційний (реабілітація, корекція, соціальна терапія (групова чи індивідуальна), відображення проєкцій підлітка, усвідомлення проблеми і стратегії виходу з неї). Індивідуальна соціально-педагогічна робота передбачає допомогу підліткам у вирішенні внутрішніх та міжособистісних проблем шляхом особистої взаємодії із соціальним педагогом. Групова робота найбільше відповідає потребам цього віку, оскільки провідною діяльністю підлітків є спілкування. Групова робота з формування соціальної компетентності є ефективнішою, ніж індивідуальна, оскільки в ній поєднуються керівництво дорослого, якого потребують підлітки, та відчуття останніми незалежності, можливості діяти по-своєму. Це сприяє саморозкриттю особистості та усвідомленню власних проблем і потреб. Соціально-психологічний тренінг (СПТ) є найефективнішим методом формування комунікативної компетенції, набуття навичок міжособистісного спілкування. Учасники можуть безпосередньо під час спілкування оцінити свою індивідуальність, навички спілкування і скоригувати їх. Рольові ігри, дискусії, психогімнастичні вправи також є найефективнішими сучасними технологіями роботи з підлітками.

Отже, БФ «Карітас України» дієво допомагає долати негативні наслідки трудової міграції, зокрема, наслідки «соціального сирітства» в Україні, шляхом надання комплексу заходів, спрямованих на соціально-психологічну реінтеграцію батьків і дітей.

1. *Говорун Т., Кікінежді О.* Стать та сексуальність: психологічний ракурс / Т. Говорун, О. Кікінежді. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999. – 384 с. 2. *Голованова Н. Ф.* Соціалізація і виховання ребенка. Учеб. пособие / Н. Ф. Голованова. – СПб.: Речь, 2004. – 272 с. 3. Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного: Довідник-посібник / Р. М. Охрімчук, Л. В. Шелестов, О. В. Кравченко та ін. – Луганськ, 2006. – 240 с. 4. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: Монографія / За заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ, 2006. – 304 с. 5. Досвід роботи мережі соціально-реабілітаційних центрів з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями в територіальній громаді міста Києва. – К., 2004. – 80 с. 6. Здійснення соціальної роботи центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у 2004 році: Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді / За заг. ред. С. В. Толстоухової. – К., 2005. – 120 с. 7. *Лавриченко Н. М.* Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н. М. Лавриченко. – К.: Віра Інсайт, 2000. – 444 с. 8. Основи громадського здоров'я: теорія і практика. Навч.-метод. посіб. / За заг. ред. О. В. Безпалько. – Ужгород: ВАТ «Патент», 2008. – 322 с. 9. *Поліщук Ю. Й.* Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні: Монографія / Ю. Й. Поліщук. – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – 432 с. 10. Превентивна робота з молоддю за методом «рівний-рівному»: Навч. посіб. / За ред. І. Д. Звереві. – К.: Навчальна книга, 2002. – 256 с. 11. *Розум С. І.* Психологія соціалізації і соціальної адаптації людини / С. І. Розум. – СПб.: Речь, 2006. – 366 с. 12. *Семигіна Т. В.* Робота в громаді: практика й політика / Т. Семигіна. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 180 с. 13. *Харченко С. Я.* Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика / С. Я. Харченко. – Луганськ, 2006. – 320 с. 14. *Шевцов А. Г.* Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я. Монографія / А. Г. Шевцов. – К.: НТІ «Інститут соціальної політики», 2004. – 240 с. 15. *Штефан Л. А.* Соціально-педагогічна теорія та практика в Україні (20–90-ті рр. ХХ ст.) / Л. А. Штефан. – Харків: Ексклюзив, 2002. – 264 с.